

Česko a Slovensko po roku 1989

Analýza stavu našej spoločnosti 25 rokov po Novembri 1989 v kontexte možných alternatív politického a ekonomického vývoja.

Ako by sa asi rozvíjala česká a slovenská spoločnosť, keby pokračovala prvá republika alebo keby nedošlo k II. sv. vojne a nástupu komunizmu, prípadne, keby nebol prerušený obrodňujúci proces v 1968? To sú všetko zaujímavé otázky na uvažovanie. Duchovná úloha Česka a Slovenska vytvoriť k dvom, v 20. storočí prevládajúcim formám hospodársko-spoločenského systému, liberálneho trhového kapitalizmu a štátneho komunizmu alternatívu v podobe nového sociálneho konceptu, bola neustále marená mocnosťami a dejinnými udalosťami.

V roku 1989 nastala pre Československo nová kapitola histórie a zároveň šanca vybudovať na troskách štátneho centralizovaného systému spravodlivejšiu spoločnosť. Ľudia túžili po slobode a spravodlivosti a ako ukazuje sociologický prieskum J. Krapfla z decembra 1989 (spomínaný v mojom článku o „Poslaní strednej Európy“ v septembrovom čísle ZaV), po určitej forme socializmu s ľudskou tvárou, po realizácii tretej cesty. S výskumom jasne vyplývalo, že ľudia nechceli neoliberalný trhový kapitalizmus anglosaského typu, v ktorom by utlačovanie a nesloboda za komunistov vystriedala vláda oligarchie skladajúca sa z finančných skupín a skorumpovaných politikov a aby im zahraničnú politiku určovali veľmoci.

Do čela revolúcie sa postavili veľké občianske hnutia, ako boli OF a VPN. Práve ich otvorený občiansky charakter, amatérska povaha, množstvo umelcov a vedcov na jej čele bolo to, čo v prvých mesiacoch vzbudzovalo skutočne širokú dôveru a podporu ľudí. V týchto hnutiach boli zjednotené rôzne názorové prúdy a práve táto jednota rôznosti bola tým, čo v podvedomí našich národov rezonovalo ako niečo správne. Postupný rozpad týchto hnutí a vznik vzájomne antagonistických strán bolo ľuďmi vnímané ako niečo nesprávne, niečo umelé, čo nie je vnútorne prijímané slovanskou dušou. Trend vzniku a zániku strán v SR a ČR mal inú logiku ako na západe a veľmi ťažko sa vtesnával do klasickej schémy rozdelenia politiky na ľavicu, pravicu, prípadne konzervatívne, liberálne strany. Dodnes nebola v SR, hádam okrem KDĽ, vytvorená žiadna voličsky zaujímavá strana, ktorá by vznikla ako klasická ľavicová alebo pravicová strana, ako na západe v plnom význame. Všetky dôležitejšie strany pôsobiace na politickej scéne Slovenska vznikli buď ako ľudové hnutia (HZDS, SMER, ale v podstate aj SOP, ÁNO) opierajúce sa o sympatie k jednotlivým vodcom, prípadne účelové koalície (SDKÚ), alebo na národnostnom základe (Most, SNS). Strany budované ako vyhranené pravicové alebo ľavicové (OKS, KSS) hrajú zanedbateľnú rolu. To, že SMER sa definuje ako sociálnodemokratická a SDKÚ ako liberálno-konzervatívna sú len dodatočné nálepky, ktorými sa strany sami označili, aby ich vedeli na západe zatriediť a seba dodali akúsi pojmovú fasádu. Je pravda, že v ČR bola situácia vyprofilovanejšia, že napr. KSČ mala silnú pozíciu a držala sa svojej ľavicovej agendy, no tiež prevažujú strany vzniknuté ako účelové zoskupenia napr. ODA, US-DEU, Veci Verejné, TOP 09, Áno, Úsvit a podobne. Všetko z hľadiska klasickej delenia politického spektra netradičné strany.

Politológovia vyše dvadsať rokov apelujú na strany, nech sa konečne presne vyprofilujú, pričom nevyprofilovanosť označujú za nedokonalosť našej politickej scény. Ja by som to

označil naopak za presné cítenie duší našich ľudí, ktorí nikdy vnútorne neboli stotožnení s takým modelom politického usporiadania, ako je na západe. Akoby cítili, že rozdeľovať niečo na pravicu a ľavicu je v podstate absurdné, že je to ako rozdeliť človeka na dve polovice, čiže schizofrénia. Pravá aj ľavá strana patria k celému človeku a slovanský človek cíti nezmyselnosť toho, prečo by dve alebo viac politických síl mali bojovať proti sebe. To je čisto západoeurópske (hlavne anglosaské) poňatie politiky vychádzajúce z darvinistickej koncepcie konkurenčného boja. Zo slovanského (východoeurópskeho) pohľadu je cítiť skôr túžbu po zjednotení, po celistvosti a spolupráci, niečo, čo sa práve silne objavilo v koncepcii konštruktívneho anarchizmu u Kropotkina a jeho nasledovníkov, alebo v idei „sobornosti“ u Solovjeva, majúcej základ v nepartokratickom heterarchickom usporiadaní spoločnosti, slobodnom spájaní komunít a obcí, priamej demokracie, bratskej ekonomike a duchovnom živote. Zároveň k tejto pozitívnej tendencii k spolupráci a skutočnej jednote rôznosti je tu negatívna tendencia chápať zjednotenie nie ako jednotu protikladov a na základe konsenzu, ale na základe obdivu k silnému vodcovi. To sú naši slovanskí démoni, naše extrémny, silní nemorálni vodcovia s tendenciou k diktatúre alebo opačný extrém, násilný chaos a zmätok. Naše národné duše akoby hovorili, že nebude nikdy pokoj na politickej scéne, dokým neobjavíme nový spôsob organizovania spoločnosti. To platí pre Slovákov a Čechov, ale aj všeobecne pre celý slovanský svet.

V atmosfére nežnej revolúcie bol cítiť skutočný duch slobody a spolupatričnosti a očakávalo sa, že sa objaví nejaká silná vízia a nejakí noví vodcovia typu Dubčeka alebo Štefánika. Keby takí vodcovia skutočne existovali a boli by nepodplatiteľní a morálni, nebesá by im boli naklonené. Tak by sa mohlo stavať na entuziazme, podpore ľudí a premena celej spoločnosti sa mohla uberať konštruktívnym smerom. Vodcovia sa síce objavili, ale práve tí nemorálni. Zneužili dôveru ľudí a dianie podriadili zase len moci a peniazom. Ľudové občianske hnutia ako bolo VPN alebo OF, pokiaľ boli spontánne v réžii umelcov, tak sa v spoločnosti niesla vlna radosti a tvorenia. Keď sa vedenia chopili technokrati a ľudia túžiaci po moci a peniazoch, snažiaci sa spontánne demokratické hnutia formovať do podoby strany, okamžite zmizla tá iskra a nadšenie a strany sa stali majetkom podnikateľských skupín. Politika sa tak stala veľmi rýchlo miestom boja o moc a majetok. A znova a znova vznikali nové hnutia a strany, ktoré sa vyhlasovali za ľudové, sociálne a hľadajúce tretiu cestu. A zase to bolo len klamstvo a zneužitie túžby ľudí po inej politike. Tretia cesta nemôže byť ani ľavicový ani pravícový koncept, ale musí byť nadstranícka, vychádzajúca z úplne iného chápania spoločnosti. Tretia cesta sa nedá budovať na neurčitých pocitoch a nostalgii, nacionalizme a starých vzorcoch uvažovania a vedomia, ale na úrovni duše vedomej, čiže jasného vedomia, čistého srdca a vôle k spolupráci.

Myšlienka tretej cesty, pokračovanie Pražskej jari, budovanie sociálneho modelu, to v odborných kruhoch rezonovalo naozaj len krátky čas po revolúcii. Technokrati väčšinou priamo alebo nepriamo spojení s bývalým režimom prebrali moc od umelcov a začali vytvárať štát v duchu banánovej republiky a privesku západných štátov. Bývalý predseda prognostického ústavu ČSAV, (z ktorého mimochodom vyšlo veľa ponovembrových politikov vrátane Klauza a Zemana) a podpredseda prvej porevolučnej vlády Valtr Komárek možno ako jediný chcel nadviazať na rok 1968 a začať budovať sociálny štát. Dokonca chcel prizvať Ota Šika k reformám. V tom čase nenašiel však Komárek pre svoju snahu žiadnu odozvu. Jeho pokus o inú podobu reformy bol okamžite zmietnutý a vysmiaty ako zastaraný a príliš socialistický. Bol nastolený tvrdý smer radikálnej liberálnej anglosaskej koncepcie trhového kapitalizmu, ktorý najviac presadzoval V. Klaus. Ostrý stret dvoch názorových skupín bolo najlepšie vidieť na odlišnom prístupe k privatizácii. V prvých vládných konceptoch privatizácie z počiatku 90-tych rokov (konkrétne to bola prvá verzia vládneho

ekonomického programu, Praha, apríl 1990) boli predložené k rozhodnutiu dve verzie možného postupu:

Verzia A. Na premenu štátnych podnikov na akciové spoločnosti bude použitá metóda investičných kupónov ponúknutá všetkým občanom ČSFR.

Verzia B. V ktorej sa uvádza, že „podnikateľská forma akciovej spoločnosti poskytuje celý rad príležitostí pre majetkovú účasť zamestnancov a tým aj pre ich spoluúčasť na riadení a to v rozsahu vlastnených akcií. Okrem tejto formy však vláda bude sledovať aj ďalšie možnosti prevodu podnikov hlavne na ostatné formy obchodných spoločností, na družstvá a samosprávne podniky“.

Ako vieme politicky sa presadila **Verzia A** – radikálna koncepcia reformy o využití investičných kupónov. V. Klaus označil kritikov svojej reformnej stratégie za osoby, ktoré „nie sú ľuďmi veriacimi bezvýhradne v prednosti trhovej ekonomiky“ a na svojom austrálskom turné v r. 1991 prehlásil zamestnanecké akciové spoločnosti za „socialistické“. Ďalší hospodársky vývoj ČR potvrdil, že šokový prístup k ekonomickej reforme sa neosvedčil. To sa týka aj kupónovej privatizácie, ktorá síce urobila zo zhruba 6 miliónov obyvateľov majiteľov akcií podnikov v nominálnej hodnote 333 mld. Kčs, avšak majiteľov prevažne len formálnych a krátkodobých. Veľká časť kupónov sa rýchlo ocitla v majetku investičných fondov, alebo bola svojimi majiteľmi predaná. Samé podniky, privatizované kupónovou metódou, nezískali ani kapitál, ani know-how, ani zodpovedných vlastníkov. Ich hospodárske výsledky v porovnaní s ostatnými formami privatizácie boli takmer vo všetkých ukazovateľoch najhoršie. Vládna správa „*O stave české společnosti*“ z r. 1999 označila nevydarenú privatizáciu za jednu z hlavných príčin hospodárskych problémov ČR v druhej polovine 90. rokov.

Presadenie monetárnej koncepcie neoliberalného kapitalizmu prinieslo k nám zavedenie otrockého systému, založeného na spotrebe a zadlžovaní (dlh – peniaze – práca – strach), presne toho systému, ktorý teraz priviedol svet na hranicu totálneho kolapsu. Bola propagandisticky vyhlasovaná myšlienka, že rýchla zmena vlastníckych vzťahov priniesie automaticky aj obrovský skok v kvalite života a prosperite štátu. Priniesla prosperitu, ale pre len malú elitu. Podľa štatistiky sme až v rokoch 2010 – 2012 dobehli úroveň kúpyschopnosti (platy/ceny) roku 1989. To, čo vidíme ako zdanlivú prosperitu, množstvo nových domov a áut je len pozlátkou. Ekonomika funguje na princípe obrovského, v podstate nikdy nesplateľného a stále narastajúceho dlhu jednotlivcov, firiem a štátu. Komunálny majetok sa minimálne zveľaďuje, väčšina z neho sa zdevastovala, verejný priestor (parky, ihriská, cesty, kultúrne domy, výstavné plochy, školy, škôlky atd.) sa výrazne zmenšil na úkor súkromného priestoru, často v rukách zopár developerov a špekulantov. Nastal obrovský nárast korupcie na všetkých úrovniach, čo pokladáme za takmer samozrejmy jav. Od revolúcie prešlo 25 rokov. Keď porovnáme napríklad vývoj Nemecka od roku 1945, kedy bolo úplne do základov zničené, po rok 1970, čo je práve 25 rokov, kedy sa stali svetovou ekonomickou veľmocou vidíme, aký hospodársky zázrak uskutočnili (a to nielen vďaka Marshallovmu plánu, vid' NDR, ktorá tiež bola relatívne prosperujúca). Porovnajme to s nami, čo sme my urobili za 25 rokov so štátom s jedným z najlepších východiskovým ekonomickým stavom v rámci východného bloku, so štátom, ktorý sa zapojil do medzinárodných inštitúcií a je dotovaný množstvom peňazí cez eurofondy, tak na tomto vidíme našu morálnu katastrofu, ktorá zatiaľ nemá konca.

Majetok vytvorený generáciami ľudí sa dostal zadarmo do rúk skupine tzv. podnikateľov, zväčša pochádzajúcich z kruhov bývalej nomenklatúry KSČ a ŠTB. Bývalé kádre dostali možnosť plne sa zúčastniť politického a ekonomického diania v krajine. Komunisti s nadšením uvítali divokú formu ranného kapitalizmu, prví začali zakladať firmy a zúčastňovať sa privatizácie. Jasné, že takíto ľudia nemohli ani pripustiť myšlienku na možnosť nejakej tretej cesty. Komárek bol okamžite odstavený, Dubček u ktorého hrozilo, že by ešte mohol do niečoho hovoriť, záhadne zomrel. V celej ČSR nebolo žiadnej politickej sily, ktorá by ohrozila žiarivé budovanie liberálneho kapitalizmu. Prešlo 25 rokov, komunistická elita v spojení s mafiou a politickými zoskupeniami vytvorila oligarchickú vládu a vytúžený vzor napr. Rakúska sme v kvalite životnej úrovni zďaleka nedosiahli. Medzitým sa oni posunuli ešte ďalej k ekologickejšej a sociálnejšej spoločnosti. Je otázka, či sme už neprepásli svoju šancu a nezostáva nám nič iné, len počkať, kým sa všetko zrúti aj spolu so svetovou ekonomikou. A potom dúfať, že sa nájde dostatok vedomých ľudí, ktorí by začali tvoriť niečo nové.

Postup premeny spoločnosti po roku 1989 mohol prebiehať napríklad takto: Najprv sa mal osamostatniť duchovný, kultúrny článok, zároveň sa mal tvoriť právny článok a až pomaly a uvážlivo sa mal meniť ekonomický systém. Nestačilo, že sa umožnila sloboda slova zhromažďovania a relatívna voľnosť v umeleckej činnosti. No nevytvoril sa účinný systém ekonomickej podpory kultúrneho článku bez možného ovplyvňovania zo strany štátu alebo podnikateľských subjektov. Okamžite sa mali robiť hĺbkové zmeny v oblasti slobody školstva a vedy. A samozrejme malo dôjsť k oddeleniu cirkvi od štátu. Vlastníctvo médií (hlavne TV a rozhlasu) malo byť v rukách a pod kontrolou skutočnej občianskej verejnosti, ktorá mohla a mala zabrániť aby sa média stali nástrojom politického ovplyvňovania verejnej mienky a vulgarizácie kultúry.

V právnom článku sa malo začať s vypracovaním občianskej Ústavy za účasti širokej verejnosti, v ktorej by boli jasne zadefinované a sfunkčnené účinné nástroje priamej demokracie, napr. referenda. Referendom sa mala vytvoriť možnosť vyjadriť sa ku každému zákonu, vrátane medzinárodných zmlúv, bezpečnosti, daní a cieľ a bolo by vždy záväzné. Okamžite a radikálne sa malo upratať v súdnictve, očistiť ho od starých kádrov a zaviesť doň princípy spravodlivosti a rovnosti. Zákonodarná moc sa mala oddeliť od výkonnej a začať budovať silnú decentralizáciu a samospráva. Prijat' sa mal volebný zákon, ktorý by rozdelil Slovensko na veľa volebných obvodov s možnosťou odvolania poslanca svojimi voličmi, so zabezpečením úplnej transparentnosti tokov peňazí politikov, ako aj strán s trestnou osobnou zodpovednosťou poslancov a politikov všetkých úrovní. Mohlo sa (stále sa môže) uvažovať aj o zavedení princípu **konkordancie** (súlady), fungujúceho vo Švajčiarsku. Vládu nezostavuje strana, ktorá dosiahla najväčší výsledok, nie je delenie na opozíciu a koalíciu, ale zostavujú ju všetky strany zastúpené v parlamente spoločne, odporúčene k výsledkom.

Čo sa týka medzinárodných vzťahov, úsilie malo smerovať k vytvoreniu voľnejšej konfederácie medzi Českom a Slovenskom (napr. podľa Švajčiarskeho vzoru) s otvorenou možnosťou vstúpenia aj iných krajín, hlavne Poľska a Maďarska, ideálne aj Rakúska prípadne Slovinska. Vytvorenie zmysluplnej stredoeurópskej konfederácie na základe V4 malo predchádzať všetkým snahám o integráciu do EÚ. Spoločne v konfederácii by sme si mohli klásť lepšie podmienky na vstup, prípadne navrhovať nové riešenia. Bez referenda sme tiež nemali vstúpiť do žiadneho vojenského bloku, hlavne nie do NATO.

Až potom, keby boli vytvorené a očistené tieto dva články, sa mal začať pomaly formovať samostatný ekonomický článok. Samozrejme, prípravné kroky napr. v legislatíve sa

mohli vytvárať už priebežne. Privatizácia mohla priniesť miesto rozmachu a vlády oligarchie premenu hospodárstva v zmysle bratstva. Podniky mali postupne na základe kvalitných projektov prechádzať do vlastníctva zamestnancov v podobe zamestnaneckých akcií, družstiev alebo do komunálneho vlastníctva. O privatizácii jednotlivých podnikov mohli napríklad rozhodovať občianske komisie zložené zo zamestnancov, manažmentu a predstaviteľov obcí alebo regiónov, kde sa daný podnik nachádzal. Určite nemala rozhodovať o privatizácii koalíčná rada niekoľkých politických strán. Strategické a dopravné podniky, ako aj vlastníctvo prírodných zdrojov distribučných sietí malo plynulo prechádzať do vlastníctva samosprávnych celkov. Podporovať sa malo vytváranie asociácií výrobcov, obchodníkov a spotrebiteľov na základe partnerstva a do ich právomoci by sa dostala aj tvorba cien.

To je moja predstava, ako mohol približne vyzeráť priebeh vývoja našej spoločnosti po roku 1989. Bol by to uskutočniteľný scenár, ktorý by nás doviedol do stavu primerane funkčného štátu pripraveného prijať ďalšie nové zmeny v súlade s výzvami 21. storočia. Dnes sme niekde inde, ale stále tento náš neutešený stav môžeme zmeniť. Otázka je, kto by mohol danú zmenu uskutočniť, kto by mohol tieto myšlienky uskutočniť? To je výzva pre všetkých politikov, odborníkov, podnikateľov, občianskych aktivistov, každého komu nie je osud Slovenska ľahostajný. Je čas začať tvoriť spoločnú víziu normálnej zdravej spoločnosti. Takáto vízia musí vychádzať zo skutočného zdravého sedliackeho rozumu, čistého srdca a chápania spoločnosti ako živého organizmu, majúceho aj svoj duševný a duchovný rozmer.

David Sulík

Október 2014

Prevzaté z <http://duchovna-veda.webnode.sk>